

СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.): Історико-статистичне дослідження: Автореф. дис... д. і. н.: 07.00.01. – Донецьк, 2003.

9. Литвин Н. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920–1930-х роках (ідеологічні аспекти проблеми): Автореф. дис... к. і. н.: 07.00.01. – К., 2006.

10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 7, спр. 15, арк. 39.

11. Скрипник М.О. Чергові завдання вузів // Студент революції. – 1927. – №5. – С. 7.

12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 4194, арк. 44.

13. Архів Президента Російської Федерації, оп. 24, спр. 410, арк. 186.

14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6221, арк. 48–49, 51.

15. Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 7. – К.: Рідний край, 1997.

16. Михайлуца М.І., Бурундукова А.В. Репресії в вузах та технікумах Одеси. 1937/1938 навчальний рік // Збірник наукових матеріалів Одеської краєзнавчої конференції. – Одеса, 1996.

17. Михненко А.М. Новейшая история Донецкого бассейна (80-е гг. XIX века – 40-е гг. XX века). – Донецк: Сталкер, 1998.

Ю.М.Давиденко

Діяльність підпільних військових організацій на теренах "приєднаних земель" у початковий період окупації Польщі (1939–1941 рр.)

Проблема організаційного становлення та збройної боротьби підпільних військових формувань на окупованих польських теренах є складовою історії європейського руху Опору в роки Другої світової війни. Дослідження цієї теми вже багато років привертає до себе увагу вітчизняних та зарубіжних істориків. За цей проміжок часу накопичена значна кількість розвідок та праць узагальнюючого характеру, де простежуються окремі аспекти досліджуваної теми. Крім того, існує низка наукових розробок, що висвітлюють польський рух Опору на окупованих територіях та певним чином аналізують структурну розбудову збройного та цивільного підпілля в роки війни [1].

Формування польського руху Опору відбувалось у складних суспільних та політичних умовах нацистської окупації. Фашисти, встановивши жорсткий терор, здійснювали комплекс репресивних заходів із метою ліквідації провідних верств суспільства, проводили масову депортацію в табори та на примусову роботу до Рейху, застосовували принцип колективної відповідальності до мешканців тих регіонів або населених

пунктів, які активно допомагали представникам руху Опору. Тому закономірно, що у початковий період окупації виникли перші розрізненні групи та підпільні військові формування у Помор'ї, Великій Сілезії та на Познаньщині. Як правило, зазначені організації не мали реальних конкретних програм дій та концепцій збройної боротьби. Так, наприклад, сілезька організація "Польська оборона обивательськї" вбачала своє головне завдання у збройній боротьбі за відродження Польської держави. Основним завданням іншої організації "Польської таємної організації повстанчої" (ПТОП) було створення шляхом збройного повстання нової Польської держави з включенням до неї споконвічних польських земель [2]. У Помор'ї найбільш чисельними були організації "Грюнвальд", "Сармація" та інші. Більшість цих організацій, як правило, недооцінювали такого потужного ворога, як нацистський каральний апарат, не мали досвіду конспіративної діяльності і були швидко знищені гестапо. Однак на теренах "приєднаних територій" у початковий період окупації створився ряд організацій, що зуміли розбудувати свої структури і розпочати збройну боротьбу.

Серед них вагоме місце у підпільному русі посідала конспіративна військова структура "Польська організація Бойова" (ПОб), що виникла у жовтні 1939 р. в м.Лодзі і Лодзькому воєводстві. Очолили її Н.Бартошевіч і Ф.Урбаніак [3]. Через декілька місяців вона мала досить сильні бойові відділення, до яких увійшли робітники промислових підприємств, переважно члени Польської Соціалістичної партії. На початку 1940 р. головне командування з Союзом збройної боротьби (ЗВЗ) округу зробило спробу підпорядкувати собі ПОб, пропонуючи її членам очолити ідеологічний напрямок роботи, але цей захід виявився невдалим через відчутний опір керівництва. Навесні гестапо, через провокаторів, натрапило на слід організації, а у травні-червні заарештувало майже все її керівне ядро. Уникнув арешту лише Ф.Урбаніак, який розпочав відбудовувати організаційну структуру. Він провів переговори з ЗВЗ, вимагаючи від її керівництва автономії власного бюджету й окремих військових завдань. Паралельно Ф.Урбаніак розпочав переговорний процес з військовою організацією "Польська організація збройна" (ПОВ), яку створили колишні польські офіцери у жовтні 1939 р. У другій половині 1940 р. після розколу в ПОб Ф.Урбаніак об'єднав Польську організацію Збройну, Союз Чину Збройного, а також Варшавські, Люблінський та Кілецький округи ПОб. Нова організація отримала назву "Польська організація Збройна "Знак". Очолив її на посаді головного коменданта – Ф.Урбаніак. До головного командування увійшли начальник штабу та інформаційного відділу Р.Тулко. Також були створені інженерна група на чолі з Й.Росковськї та

бригада "S" що мала виконувати диверсійні та бойові акції, виносити вироки колабораціоністам.

Наступним кроком у розбудові "Знаку" стало прийняття її програмних документів, зокрема Статуту, в якому зазначалося, що організація є "збройною рукою еміграційного уряду" [4]. Серед основних завдань: підготовка та організація польської громади до збройного повстання, створення бойових осередків. Статут наголошував на аполітичності "Знаку", вимагав "не втручатись до справ політико-ідеологічних", але й не допустити анархії, братовбивчої війни та комуністичного ладу. Територіальна мережа організації була поділена на округи, повіти, теренові відділи, взводи, роти, батальйони. Найкраще зорганізованими були комірки у Варшаві, Мазовії, а також в округах Лодзь, Білосток. Крім того, існували спеціальні взводи, що повинні були діяти лише під час повстання. До їх компетенції входило: захоплення державних установ, диверсії на шляхах сполучень та промислових об'єктах. Наприкінці року "Знак" налічувала понад 10 тис. членів.

Наголосимо на тому, що з ініціативи організації "Знак" у другій половині 1941 р. був створений політичний конспіративний союз Конференція круглого столу (КОС). До його складу увійшли підпільні організації та групи, зокрема частина організації Побудка, група католицької молоді з Фронту відродження Польщі, група Залога та інші. Виникнення КОС стало результатом порозуміння з представниками Делегатури, й організація почала відігравати роль своєрідного резервного політичного осередку і займалася координацією та налагодженням політичної та ідеологічної співпраці різних організацій, аналізувала та вивчала найбільш актуальні проблеми підпільного життя краю. Так, на кінець 1941 р. КОС передав на розгляд делегатури аналітичну довідку "Про реформу нашого конспіративного життя" [5]. В ньому аналізувалася діяльність підпільних груп та організацій, наголошувалося на консолідації зусиль у боротьбі з ворогом. Наступним аналогічним документом стала "Програма мінімум" від 25 лютого 1942 р. У ній були розроблені положення про вирішення суспільно-політичних, економічних та аграрних питань після визволення країни. У квітні 1942 р. в організації відбувся розкол, і вона припинила своє існування.

З весни 1941 р. розпочався досить непростий період для організації, що був пов'язаний з репресіями проти керівного ядра. "Знак" розпочинає переговори з ЗВЗ про входження до її складу. Наказом командування ЗВЗ від 28.08.1941 р. були ліквідовані територіальні структури "Знаку". Входження організації до ЗВЗ – АК тривало до другої половини 1943 р.

Також у надзвичайно складній ситуації, коли окупаційна влада посилила терор та репресивні заходи в Помор'ї, в грудні 1939 р. виникла

військова організація "Гриф Кашубський" [6]. Її організатором став учитель Й.Дембек. До її складу входили представники місцевої інтелігенції, студенти, селяни. На березень 1940 р. вона нараховувала близько 60 чоловік. Саме в цей період Й.Дембек поставив за мету, щоб "Гриф Кашубський" відіграв роль своєрідного координаційного центру руху Опору в країні. Однак на заваді цьому стали маловідомість організації та її слабка матеріально-технічна та кадрова база. Для подолання названих проблем її керівне ядро ініціювало переговори з рядом конспіративних військових груп. Так, у грудні 1939 р. відбулася зустріч Й.Дембека з керівником військової організації "Військова організація Кашубської молоді" Й.Врищем – відомим діячем національного руху на Помор'ї. Зазначена військова структура діяла на теренах Хойницького і Косцерського повітів і нараховувала близько 600 осіб, мала в своєму розпорядженні радіостанцію. У результаті переговорів було вирішено об'єднати дві організації, обрати керівництво та розпочати створення структурно-територіальної мережі. Організація залишила стару назву групи – "Гриф Кашубський", її керівником було обрано Й.Врища, його замісником Й.Дембека. Також було створено чотири відділи – організаційний, військовий, пропаганди та адміністративний.

Як зазначають польські історики, в результаті об'єднання цих груп були закладені підвалини для формування найчисельнішої організації, що залучила до своїх лав майже всі дрібні регіональні групи Помор'я.

У 1940 р. "Гриф Кашубський" поширив свій вплив на сім повітів Помор'я, його підрозділи також створювались у великих містах Торуні, Гданську. Після нападу Німеччини на СРСР, 6 липня 1941 р. назву організації було змінено на "Таємна військова організація "Гриф Поморський". Зміна назви, на думку керівництва, мала важливе значення для подальшого її розвитку, бо декларувала, що з організації локальної, регіональної на даному етапі вона трансформується у підпільну структуру, що об'єднує всі військові організації та групи Помор'я в боротьбі проти окупантів.

Однак подальший розвиток організації включав не лише зміни назви, але й вироблення нових програмних документів, що репрезентували форми і методи її підпільної і військової діяльності. У серпні 1941 р. були створені Статут і декларація "Грифу Поморського" [7]. Згідно з ними основною ідеєю організації проголошена боротьба за приєднання до Польщі її давніх земель – Східної Пруссії, Гданська, Західного і Східного Помор'я. Якщо говорити про концепцію збройної боротьби, то вона передбачала наступні напрями: залучення населення до збройної боротьби, освітницько-пропагандистська діяльність, саботаж, диверсії, накопичення зброї, а в перспективі – підняття повстання.

Відділи "Грифа Поморського" від самого початку становлення організації приступили до створення бункерів-землянок і лісних масивів Кашуб та Коцев'я. Найбільша їх кількість була збудована в Тухольських лісах близько 50, а у цілому у своєму розпорядженні організація мала близько 200 партизанських бункерів. Як правило, при будівництві землянок використовувалася практика так званих "тріжок", коли три бункери з'єднувалися між собою підземними ходами і мали при цьому спільний центральний вхід. Згідно з призначенням усі бункери поділялися на три групи: бункер для керівництва організації, резервні бункери на випадок зсуву ґрунту та бойові бункери для членів організації. До кожного бункера прикріплені командир, заступник та три охоронці. Бойові п'ятірки трьох бункерів (15 осіб) становили відділення. Передбачалося, що залоги бункерів будуть часто змінюватися з метою підтримання конспірації.

Досить цікавою, на нашу думку, була соціальна структура організації, що обумовлювало її ідеологічні положення. Якщо в основному кадровий потенціал "Грифа Поморського" поновлювався за рахунок народного елемента (селяни, лісники, учителі), що були переважно позапартійні, то його керівництво схилялося до правих політичних сил країни. Це пояснювалося тим, що його представники входили до складу Стронніцтва Народового (СН). Однак, враховуючи умови конспіративної діяльності та реалій збройної боротьби, керівництво організації відійшло від програмних положень СН. Зокрема, до 1942 р. воно не підтримувало концепції "двох ворогів", а навпаки, Радянський Союз розглядався як паритетний учасник у боротьбі проти німців, разом з Великобританією та США.

На початковому етапі 1941–1942 рр. "Гриф Поморський", враховуючи брак зброї, зосередив свої зусилля на просвітницько-пропагандистській діяльності, що включала в себе опір германізації, підпільне навчання молоді, підняття її морально-психологічного духу. Так, у деяких бункерах, наприклад "Королівська кам'яниця", відбувалося таємне навчання молоді, члени організації розповсюджували листівки та прокламації патріотичного змісту, допомагали членам родин заарештованих, попереджували про можливі репресії та арешти.

Також зазначимо, що з др. пол. 1941 р. значного поширення набула тактика господарського саботажу, саме на цій формі боротьби проти загарбників акцентував увагу Статут організації. Всі акції саботажу поділялися на дві групи: малий саботаж (проводився переважно на підприємствах) і великий саботаж – здійснення диверсій на залізницях, військових об'єктах.

Саботажні групи були організовані комендантами міських і повітових підрозділів "Грифа Поморського". Так, на теренах Гдині комендант

С.Квасневський створив дві саботажні групи. Одна з них діяла в межах міста, інша – на залізничній станції. Керівником першої був С.Трикошко, до її складу входили Ф.Гейср, Л.Древа, Б.Петриковський. Саме вони організували акції саботажу на заводі з виробництва військового взуття. Друга група на чолі з З.Валеком діяла на залізничному вузлі. До неї входили місцеві залізничники, що псували обладнання, потяги і т.д. Але найбільш показові були саботажні акції, що здійснювались у Гданську. Так, у Гданську 6 лютого 1940 р. групою "Грифа Поморського" під керівництвом Б.Вагнера були спалені продовольчі армійські склади [8].

Досить актуальним питанням для керівництва "Грифа Поморського" залишилось озброєння членів організації. Відділи "Грифа" майже до кінця 1942 р. не мали джерел постачання зброї та амуніції. Озброєння бойових груп відбувалося за рахунок власних сил. Кожен новий член організації мав самостійно озброїти себе і зареєструвати зброю в організації. У перший період діяльності організації зброя здобувалася різними шляхами. Збиралися рештки зброї довоєнної польської армії, накопичувалася мисливська зброя, бо багато учасників "Грифа" були лісниками. Важливим джерелом поповнення зброї стало також те, що після організованого німецькою владою перепису населення і примусової мобілізації до Вермахту у 1942 р. до "Грифа Поморського" розпочався притік дезертирів, що вступали до її складу або передавали власну зброю. Також відділи організації здобували збройний арсенал шляхом нападів на військові ешелони та німецькі об'єкти, як це було у Гданську. Зазначимо, що лише на 1942 р. озброєння організації покращилось, і вона розпочала збройну боротьбу, яку здійснювали її партизанські підрозділи.

Найбільш вдалі збройні акції були здійснені групою Я.Шалевського в 1942 р., яка діяла на території Косцерського і Хойницького повітів, нараховувала 170 бійців [9]. Саме вони організували напад на підрозділи СС у навчальному таборі "Західна Прусія", а у червні 1942 р. провели диверсію на залізничній лінії Берлін–Тшев, підірвали два мости. Загалом у звіті групи зазначалося, що вона знищила близько 300 німецьких солдат та офіцерів. Починаючи з 1943 р., німці розпочали репресивні заходи проти організації, здійснили масові арешти у її миських відділах, провели збройні акції проти партизанських груп. З травня 1943 р. було заарештовано близько 300 членів організації, а 1944 р. було вбито Я.Дембека.

Отже, у період з 1939 до весни 1943 рр. на терені Помор'я виникла та вела активну боротьбу проти окупантів організація "Гриф Поморський", їй вдалося створити територіальну мережу і зберегти організаційну незалежність від структур лондонського підпілля.

Також із середин листопада 1939 р. виникають і розпочинають свою конспіративну діяльність на терені Данбровського басейну близько семи підпільних груп. Серед них Народова організація бойова, Польська організація Народова, "Перемога" та інші [10]. Як правило, зазначені військові формування проіснували недовго і були знищені гестапо. Однак серед названих конспіративних військових формувань особливе місце займала організація "Білий орел" (БО), що в короткий термін змогла розбудувати власну структуру і розпочати активну боротьбу проти окупантів. Організація утворилася в листопаді 1939 р. в Сосновці. Її засновником був Ф.Маргош, який до війни працював інженером на вугільних копальнях у Катовіце, а з початком вересневої кампанії був мобілізований на фронт, потрапив у полон і невдовзі повернувся до міста. Саме він згуртував навколо себе службовців, інтелігенцію, колишніх офіцерів польської армії, вчителів місцевих гімназій, що стали своєрідним ядром організації [11]. На кінець 1939 р. осередки БО вже існували на терені всього Данбровського басейну. В грудні 1939 р. керівництво організації ініціювало перемовини з підпільними групами регіону з метою об'єднання та координації збройної боротьби проти німців. Зазначений процес тривав з грудня 1939 р. по лютий 1940 р. Уже за перші два місяці об'єднавчої акції до складу БО увійшли майже всі місцеві підпільні групи. Саме це дало змогу утворити нову організацію – Союз Білого Орла (СБО) [12]. Паралельно з цим були задекларовані програмні цілі організації. Проголошувалося, що СБО є таємною військовою організацією, яка створена для початку боротьби з окупантами за незалежність Польщі. Серед магістральних завдань, які визначило керівництво, – підготовка збройного повстання, що планувалося підняти під час визволення країни військами союзників або ж у ході радянсько-німецького конфлікту. Що стосується соціальних пунктів програми СБО, то вони мали антисанацийне забарвлення і зазначали: "коли Польща здобуде незалежність і в країні запанує суспільний мир, слід забезпечити в управлінні держави демократичні традиції".

Зазначимо, що до початку повстання керівництво СБО вирішило зосередити увагу на видавничо-пропагандистській діяльності серед населення регіону, особливо серед робітників. Для цього при кожному осередку організації створювалися відділи пропаганди, а навесні 1940 р. розпочалося видавництво власного друкованого органу "Наші справи". Планувалося, що газета буде видаватися щотижневим накладом у кількості трьохсот примірників. Редактором газети призначили Р.Шкопа і розпочали друкувати її за допомогою ручної друкарської машинки в одній

зі штолень шахти "Сатурн" у Челядьзі. Як зазначають польські історики, видання конспіративної періодики СБО було спробою політичної легітимізації організації в середовищі підпілля. Аналізуючи зміст газетних матеріалів, ми можемо висвітлити певну трансформацію в її ідеологічних засадах та в концепції збройної боротьби. Зокрема, її перші випуски були присвячені аналізу діяльності довоєнного польського уряду, який піддавався нищівній критиці за вересневу катастрофу. Постійно акцентувалося на тому, що лише уряд В.Сікорського може визволити країну і встановити лад, підвалинами якого будуть демократичні і християнські цінності. Однак у міру розгортання підпільної боротьби газетні шпальти перетворюються на своєрідні інструкції з саботажно-диверсійної роботи. Зазначалося, "що боротьба з окупантами це перш за все саботаж, що є найефективнішою формою боротьби з економічною і військовою могутністю Рейху". Поряд з випуском нелегальної періодики підпільна друкарня СБО видавала листівки, що поширювалися серед робітників копалень. Зазначимо: їх тираж був надзвичайно малим, близько ста екземплярів, що пояснювалося відсутністю належної видавничої матеріально-технічної бази. З весни 1940 р. постає новий етап діяльності СБО і починає розбудовуватися її організаційно-територіальна структура, яка охопила майже всю територію Данбровського басейну. Найменший осередок СБО складався з п'яти чоловік на чолі з керівником. Три-чотири осередки створюють бойові відділи, куди включалися саботажно-диверсійні, інформаційно-розвідувальні та бойові групи. Чотири відділи утворювали округ, які існували у всіх великих містах регіону. Центральним округом вважався округ Сосновиця, що складався з трьох дільниць. Тут базувалося головне командування організації. Найбільш важливі функції виконували саботажно-диверсійні відділи. Так, у квітні 1940 р. керівництво СБО розробляє спеціальну інструкцію з проведення саботажних акцій та диверсій. У ній зазначалося: "основним завданням є налагодження виробництва вибухівки... Кожен повинен вміти користуватися всіма різновидами вибухівки від гранат до саморобних бомб" [13].

До компетенцій інформаційно-розвідувального відділу відносилися питання створення нових бойових осередків, збір інформації про стан і розвиток промисловості в регіоні, накопичення і закупівля зброї. На кінець травня 1940 р. осередки інформаційно-розвідувальних відділів були створені на всіх великих промислових і добувних підприємствах, що спеціалізувалися на забезпечення фронту та армії. Також у складі цих відділів було створено залізничну групу, що збирала інформацію про рух потягів на залізничних станціях і передислокацію військ та техніки до Німеччини. В основному ці групи повинні були діяти під час майбутнього

повстання і встановити контроль над усіма залізничними станціями, провести ряд диверсійних акцій. На кінець квітня 1940 р. процес структурної розбудови СБО майже завершився. Були створені два округи і п'ять інспекцій. На чолі кожної інспекції стояв комендант, були розроблені плани дій на час повстання і на поточний момент, запроваджена система письмової звітності про виконання саботажних та диверсійних акцій. У період червня-липня 1940 р. чисельність організації сягала 3,5 тисяч чол.

Ще одним атуальним напрямом діяльності СБО стало налагодження її співпраці з найбільш впливовими військовими організаціями, що діяли в регіоні, так СБО налагодило контакт із осередками Польських збройних сил (ПЗС) та Командою оборонців польських (КОП), були проведені перемовини, однак до реальної співпраці справа не дійшла. Оскільки СБО мала значний кількісний склад та розгалужену структурну мережу, то вона стала об'єктом зацікавленості відповідних структур ЗВЗ. З листопада 1940 р. командування ЗВЗ регіону розпочало заходи із залучення СБО до свого складу. Відбулися ряд переговорів, однак на той період, точніше до 1941 р., керівництво СБО не прийняло жодної пропозиції ЗВЗ.

Однак розглушена мережа організації та її пропагандистська і розвідувальна активність призвела до її часткової деконспірації й обумовила репресії з боку гестапо. Перші арешти діячів СБО розпочалися у грудні 1939 р. Проте вони не носили масового характеру і торкнулися лише декількох членів організації П.Маковського, Г.Будзинського. Масові арешти розпочалися наприкінці квітня 1940 р., коли гестапо стало відомо, що СБО готує саботажні акції, присвячені святу 1 Травня. В результаті цього вже наприкінці місяця були заарештовані керівники організації Ф.Маргош і В.Мазур, що стало значною кадровою втратою. Нова хвиля масових арештів розпочался в липні-грудні 1940 р. Саме в цей період гестапо завдало найбільш відчутного удару по організації, заарештувавши більше тисячі активних її членів. Усе це призвело до розпаду структурної мережі СБО і частково паралізувало її діяльність. Однак у цих непростих умовах було прийнято рішення про реорганізацію СБО. Її новим керівником стає С.Зновський. На засіданні організації вирішили не вести активної боротьби та посилити конспірацію, однак кризовим станом СБО скористалися відповідні структури ЗВЗ, що хотіли підпорядкувати організацію власному впливу. Відбулося декілька зустрічей, де обговорювались умови вступу, однак зазначені переговори не дали результатів, бо в травні 1941 р. гестапо заарештувало керівництво ЗВЗ округу. Травень 1941 р. – березень 1942 р. – останній період діяльності СБО, коли вона переживає глибоку організаційну та структурну кризу, викликану арештами і репресіями проти неї, а з березня 1942 р. вона входить до лав ЗВЗ.

Таким чином, уже в перший період окупації на "приєднаних територіях" організаційно формується мережа збройних військових організацій, що ведуть активну боротьбу з окупаційною владою. Їх діяльність відбувалася в надзвичайно складних умовах, бо на зазначених територіях концентрувалися військові поліцейські та адміністративні органи, досить успішно діяв каральний апарат, спираючись на допомогу місцевого населення.

Література

1. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг. – Т. IV. – М., 1962. – С. 242–247; Очерки истории Народной Польши. – М., 1965. – С. 28–32; Антифашистское движение Сопротивления в странах Европы в годы второй мировой войны. – М., 1962. – С. 86–89; Вторая мировая война 1939–1945 гг.: Военно-исторический очерк. – М., 1958. – С. 590–593.
2. Григорьянц Т.Ю. Оккупационная политика фашистской Германии в Польше (1939–1945 гг.): попытки германизации и колонизации "присоединённых" польских земель. – М.: Наука, 1990. – С. 56.
3. Cygański M. Polskie organizacje podziemne w Łodzi w latach 1939–1941. – Łódzki Rocznik, 1958. – Т. 1. – С. 183.
4. Ibid. – С. 185.
5. Tarnogradski T., Ryszard T. Polskie organizacje konspiracyjne w kraju w latach 1939–1945 // Wojskowy przegląd historyczny – 1966. – №4. – С. 262.
6. Ciechanowski K. Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939–1945. – Warszawa: PWN, 1972. – С. 128.
7. Ptasinski J. Zarys działalności tajnej organizacji wojskowej "Cryf pomorski" // Wojskowy przegląd historyczny. – 1968. – №3–4. – С. 124.
8. Архів нових актів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych – AAN), zespół 1429/O Gryf Pomorski, sygn. 201-II, №5–9.
9. Serwanski E. Polityczne i wojskowe organizacje podziemne w Wielkopolsce □ Warszawa, 1958. □ – С. 64.
10. Matusak P. Polskie formacje nieregularne w okresie II wojny światowej // Zeszyty naukowe UI. – 1988. □ – С. 285.
11. Pirko M. Z dziejów organizacji Związek Orła Białego w Zagłębin Dąbrowskim w latach 1939–1942 // Wojskowy przegląd historyczny. □ – 1967. □ – №4. □ – С. 213.
12. Ibid. – С. 218.
13. Ibid. – С. 220.

О.М.Коваленко

Українсько-польські відносини: проблема повернення та збереження культурних і культових цінностей

Питання реституції культурних цінностей займала особливе місце в системі міжнародної і національної охорони культурної спадщини. В